

AZRA ERHAT
İŞTE İNSAN
ECCE HOMO

DENEME

Azra Erhat
İŞTE İNSAN
ECCE HOMO

Can Yayınları: 1794
Türk Edebiyatı: 525

© Azra Erhat'ın yeğeni ve yasal mirasçısı Memduha Semra Arel, 2003
© Can Sanat Yayınları Ltd. Şti., 2003

1. basım: 2003
4. basım: Aralık 2008

Yayına Hazırlayan: Nalan Barbarosoğlu
Kapak Tasarımı: Erkal Yavi
Kapak Düzeni: Semih Özcan
Dizgi: Gelengül Çakır
Düzeltili: Fulya Tükel

Kapak Baskı: Çetin Ofset
İç Baskı ve Cilt: Özal Matbaası

ISBN 978-975-07-0265-5

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM, DAĞITIM, TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.
Hayriye Caddesi No. 2, 34430 Galatasaray, İstanbul
Telefon: (0212) 252 56 75 - 252 59 88 - 252 59 89 Fax: 252 72 33
<http://www.canyayinlari.com>
e-posta: yayinevi@canyayinlari.com

Azra Erhat
İŞTE İNSAN
ECCE HOMO

DENEME

CAN YAYINLARI LTD. ŞTİ

Hayriye Caddesi No. 2, 80060 Galatasaray, İstanbul

Telefon: (0-212) 252 56 75 - 252 59 88 - 252 59 89 Fax: 252 72 33

<http://www.canyayinlari.com>

e-posta: yayinevi@canyayinlari.com

AZRA ERHAT'IN
CAN YAYINLARI'NDAKİ
ÖTEKİ KİTAPLARI

GÜLLEYLÂ'YA ANILAR / *anı*
MEKTUPLARIYLA HALİKARNAS BALIKÇISI / *mektup*
OSMANLI MÜNEVVERİNDEN TÜRK AYDININA / *inceleme-araştırma*
SEVGİ YÖNETİMİ / *deneme*
MAVİ YOLCULUK / *gezi*
MAVİ ANADOLU / *gezi*

Azra Erhat, 1915'te İstanbul'da doğdu. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ni bitirdikten sonra aynı fakültenin Klasik Filoloji Bölümü'ne asistan olarak girdi. 1948'de sol eğilimli olduğu gerekçesiyle görevine son verildi. Uzun yıllar Milletlerarası Çalışma Bürosu Kütüphanesi'nde çalıştı. 12 Mart döneminde tutuklandı, yargılanması sonunda aklandı. Fransızca, Almanca, İngilizce, Latince, özellikle de Eski Yunancadan yaptığı çevirilerle tanındı. İlk çevirileri *Tercüme* dergisinde çıktı. Önemli çevirileri arasında Homeros'tan A. Kadir'le birlikte çevirdiği *İlyada ve Odyssea* destanları, Sophokles'ten *Elektra*, Aristophanes'ten *Barış ve Kuşlar*, Hesiodos'un "Theogonia" ve "İşler ve Günler"ini içeren *Hesiodos: Eseri ve Kaynakları* (Sabahattin Eyuboğlu ile birlikte) ve Antoine de Saint-Exupéry'den *Küçük Prens* sayılabilir. Deneme ve incelemelerinde, Anadolu'nun kültür değerlerine öncelik veren, gelmiş geçmiş bütün Anadolu uygarlıkları arasındaki bağlantıları vurgulayan bir yaklaşım egemen oldu. Hümanist görüşlerini *İşte İnsan-Ecce Homo* (1969) adlı yapıtında dile getirdi. *Mitoloji Sözlüğü* (1972), alanındaki en önemli kaynak kitaplardan biri olarak kabul edildi. Halikarnas Balıkcısı'nın öncülüğünü yaptığı ve bütün Batı uygarlığının Anadolu kökenli olduğunu ileri süren görüşleri benimseyen Erhat, bir grup aydınla birlikte başlattığı "Mavi Yolculuk"ların felsefesini ve kendi gözlemlerini *Mavi Anadolu* (1960), *Mavi Yolculuk* (1962) ve *Karya'dan Panfilya'ya Mavi Yolculuk* (1979) adlı yapıtlarıyla geniş bir kesime ulaştırdı. Öbür yapıtları arasında *Mektuplarıyla Halikarnas Balıkcısı* (1976) ve *Sevgi Yönetimi* (1978) sayılabilir. Erhat, 1982'de İstanbul'da öldü.

İÇİNDEKİLER

I. İLKÇAĞ (Monologos)

Konu	13
Beden ile Ruh	15
Eidos	20
Psykhē	33
Thymos	38
Phren	46
Menos	50
Kadınla Erkek	61
Kosmos	67

II. ARA ÇAĞ (Dialogos)

Kadın İnsan mı?	83
Yaşamak ve Söylemek	92
Hektor'dan Hamlet'e	101
İnsan, Eylemiyle Karşı Karşıya	109
Işık ve Karanlık	116
Soru	126
Beden Özlemi	136
Cadı Kazanı	151

III. BİZİM ÇAĞ (Symphonia)

Devrim	169
Uyum	196
Dost	227
Sonu	243
Açıklamalı İndeks	245
Bibliyografya	265

*Kim ermiŕse yüce mutluluđuna
bir dostla dost olmanın*

Schiller

I.

İLKÇAĞ
(Monologos)

KONU

İnsanım, seni sana söylemek istiyorum.

Sen kimsin?

Gözümü açtığım günden beri hep seni gördüm ışıl ışıl göğün altında, kıyıların çakılları kadar çok, onlar kadar çeşitli. Seni anlattı bana okuduğum her kitap, gördüğüm her yapı, duyduğum her ses. Sen, bensen, ama ben sen olayım diye uğraştım durdum. Sen ben nasıl öğreneceğiz kim olduğumuzu? Yüzyılların bunca çabası bizi dile getirmek için. Bilincimize varalım diyoruz. Varılır mı gökte ışıldayan yıldıza? Bir gün varılacak diye, bir yandan toprak anamızın memesinde ağzımız, bir yandan ışığın geldiğı parıltılı enginde gözlerimiz.

Ben sana ne diyeceğim senden? Hem niçin söyleyecekmişim seni? Bana göründün de ondan: Bir heykel olarak canlandın gözümde. Bilirsin ya, řu insanlığımızın doğuş çağlarında kendimize bir biçim vermişiz, taştan bir insan yontmuşuz, kolları gövdesine yapışık, bacakları birer tomruk, kalçası, göğsü, omuzları gücün topluca fışkırması. *Kuros*, delikanlı demişiz ona. Bir de kadını var: *Kore*, daha biçimli, daha süslü. *Kuros* ağacın dimdik gövdesi, *Kore* dalları, yapraklarıdır. *Kore*'nin saçları alnını usulca sarar, incecik boynundan dökülür, dolgun göğsünde belik belik dinlenir. Gözleri kapalıdır *Kuros*'la *Ko-*

re'nin, dudakları elmacık kemiklerine doğru yaylanır. Gülümsüyor mu bu dudaklar? İçine çevrik bakışları ne görüyor da gülümsüyor? Bedenleri öne atılmış, elleri bir bekleyişe açılacak gibidir.

Ben bu insanda mutluluk sezdim. Ve sordum kendi kendime: Uygarlığın eşiğine basan bu insan neden mutlu? Gücünü bir ışığa mı yöneltmiş, bir aydınlığa mı varmış? İlkçağ sanatının bu heykelinden çıktım yola. İnsan niçin mutlu, niçin mutsuz, nasıl mutlu, nasıl mutsuz diye araştırdım, kitaplarda bin bir serüvenini okuduğum insanlar arasında. İlkın, uygarlığımızın ilk ozanı, yurttaşım Homeros'a başvurdum. Koca ozan insanlarını çirilçiplak sermişti gözümüzün önüne. Karşılıksız bırakmadı sorularımı. Üç bin yıldır akan ırmağın kıyılarında bir o insana baktım, bir sana baktım, çağdaşım. Bu arada neler duydumsa senin üstüne söylenmiş, onları da katmaya çalıştım düşünceme. Geliştiği gibi veriyorum düşüncemi. Konum sensin, ne anlayabildimse.

BEDEN İLE RUH

Odysseus, tek bir kökten fıskıran, dalları sarmaş dolaş iki zeytin ağacının oyuğunda, kuru yaprakların içine gömülmüş uyuyor. Yedi yıl kaldığı Kalypso'nun adasından bir salla denize açılmıştı. Zeus'un buyruğuyla dönecektir artık çok özlediği yurdu İthake'ye. On yedi gün, on yedi gece, gündüz güneşe, gece Kutup Yıldızı'na baka baka kayar enginin durgun sularında. Ama Poseidon'un öfkesi diner mi? Çok çekmiş, çok katlanmış yiğidin gözüne toprak puslu ufukta bir kalkan gibi görünürken, Tanrı sallar üstüne tekmil yelleri. Deniz kabarıp, kapkara bir gece çöker gökten aşağı. Azgın dalgalar saman çöpü gibi dağıtılır salın hezenlerini. Kabarmış enginde Odysseus iki gün iki gece çalkalanır durur. Üçüncü günü gül parmaklı Şafak onu Phaiakların toprağına ulaştırır. Denize dikine inen dağların karaltısında yüzerek bir koy, bir kumsal arar ki, kıyıya çıkabilsin. Bir ırmağın ağzına varır. Kurtulmuştur. Irmak kıyısı çakıllarla örtülü. Çakıllığın ardında kuytu bir ormancık. Orada, ikiz zeytinlerin dibinde Odysseus uyuyadursun; dost Tanrıça Athena uyku dökmüş gözlerine, bunca yorgunluğu giderecek bir uyku.

Ötede, Alkinoos'un konağında Nausikaa da uyur. Alkinoos, Phaiakların kralı, Nausikaa da biricik kızıdır. Nausikaa uyurken Athena girer düşünür: "Ne uyuyorsun

'Nausikaa," der, "çarşafların, örtülerin, urbaların pislik içinde. Yarın, öbür gün gelin olacaksın. Düğüne hazırlık yapmak aklından geçmiyor mu?" Tanrıça böyle dürter Nausikaa'yı, tan ağarmadan kalksın, babasından katır arabasını istesin de, hizmetçilerle dereye çamaşır yıkamaya gitsin diye. Yunak Odysseus'un uyuduğu çalılığın yanı başındadır. Kızlar tertemiz yıkar urbaları, kuşakları, gömlekleri, kıyıya çakılların üstüne sererler hepsini. Sonra da dereye bir güzel yıkanır, misk kokulu yağlar sürünürler, sepetten yemekleri çıkarıp yerler. Çamaşır kuruyuncaya dek ne yapsınlar? Top oynamaya koyulurlar. Yanı başlarında Odysseus mışıl mışıl uyumaktadır. Gökgözlü Tanrıça onu nasıl uyandırsın? Topun üstüne bir üfler, uçarur dereye. Bir bağışma, bir çığışmadır kopar. Odysseus uyanır. Çalılığın arasından bakar ki, cıvı cıvı kızlar koşuşuyor kıyıda. Kendisi çırılçıplak, deniz suyu, köpük, yosun leke leke yapışmış gövdesine. Nasıl görünsün bu kızlara? Nasıl görünmesin ki, ölümü kalımı onların elinde. Erkekliğini gür yapraklı bir dalla örtüp çıkar ortaya. Gene bir bağışma, bir çığışma. Pır diye kaçıır kızlar dört bir yana. Yalnız Nausikaa kalır olduğu yerde: Athena silmiştir korkuyu yüreğinden. Bakadurur dize gelmiş, yalvaran bu insan azmanına. Kimsin? Nereden geldin, diye sormaz ama. Âdet değildir, kim olursa olsun, Tanrı misafirine adını sormak. Nausikaa körpecik, genceciktir, ama kral kızıdır, bilir âdetleri. Dinler uzun uzun Odysseus'un yakarmalarını, sonra çağırır hizmetçi kızları yanına; buyurur yıkasınlar konduğu ırmakta, yeni yunmuş urbaları temiz pak giydirdinler. Odysseus yıkanır, giyinir, kokulu yağlar sürünür, bir tanrı gibi pırl pırl dikilir Nausikaa'nın karşısına. Kral kızı şaşakalır, bakakalır boyuna bosuna, güzelliğine. Üç gün-üç gece aç susuz kalmış yiğit, Phaiak kızlarının uzattığı ekmeği yiyedursun, tulumdan şarabı içedursun, biz gelelim konumuza, soralım Homeros denilen şu koca ozana:

Kim o? Kim bu adam?

Binlerce dizelik iki destanında, binlerce ad, binlerce kılıkla bize anlattığı, aradan binlerce yıl geçtiği halde, Nausikaa'nın karşısında dikildiği dirilik, canlılıkla bizim de karşımıza dikilen bu İNSAN kim?

Hmeros, üstünde yaşadığımız bu toprakların ilk ozanı, bize adından gayrı her şeyi vermiştir. Neler verdiğini saymaya hiç girişmeyeyim, başa çıkamam. Yalnız şunu diyeyim ki, dün, bugün ve yarın da ozan, sanatçı, düşünür, bilgin, yahut düpedüz insan nereden gelip nereye gittiğini anlamak istiyorsa başvurmak zorundadır Hmeros'a. Ben de öğreneyim bakayım dedim bu koca ozan, insanı nasıl anlatmış. Açtım okudum, derledim, topladım. Çalışmamın sonucunu veriyorum.

İnsanı kavramak için hangi açılardan bakacağız ona? İnsan nedir, nasıl incelenir? Bu soruyu sorduk mu hemen karşımıza iki kavram dikilir: beden ile ruh, madde ile gene ruh, yahut daha yeni bir terimle tin. İnsan dediğimiz, bu iki ögenin birleşimi mi? Türkçe böyle düşünülür de Batı düşüncesinde başka türlü mü? Değil. *Le corps et l'âme, Körper und Geist...* Hep aynı ikilik, aynı karşıtlık. Bizim kafamıza saplanmış, istesek de, istemesek de düşüncemizi yöneltecek bu görüş Hmeros'un insanına uyar mı, uymaz mı sorusunu şimdilik bir yana bırakalım da, bu iki düşünce kalıbının nereden geldiğini araştıralım. Platon, *Phaidon* diyalogunda Sokrates'e şöyle sordurur: "Bizde iki şey var, biri beden, öteki ruh, değil mi?" Kebes de amin dercesine: "Evet," diye baş sallar. Sokrates'in öyle soruları vardır ki, karşındakini sımsıkı bir çemberin içine alır. Ama beden-ruh ikiliğini kesinleyen bu sorudan daha etkeni de olmadı sanırım: Aradan yirmi beş yüzyıl geçtiği halde kurtulamadık bu düşünce kalıbından.

Platon'un beden anlamına aldığı *soma* ile ruh anlamına aldığı *psykhe* dosdoğru Hmeros'tan gelme sözcükler. Ama bakalım Hmeros bunları nasıl kullanmış:

Bir Akha yiğidiyle savaşa girişmeden önce Hektor şart koşar (İl. VII, 77):

“(…)

Sivri temrenli kargısıyla alt ederse o beni,
soysun silahlarımı, götürsün koca karınlı gemilere,
ama geri versin yurduma *bedenimi*,
Troyalılar, Troyalıların karıları, orada
ateş payımı versinler *ölü gövdeme*.
(…)”

Burada beden anlamında iki kez geçen sözcük, Platon’un kullandığı *soma*’dır. Peki, *soma* canlı beden mi, ölü beden mi? Biraz daha araştıralım. Odysseus anlatır (Od. XI. 53): Erkekleri domuza çeviren Kirke’nin adasından ayrılacaktır, yoldaşlarını toplar, tam o sırada Elpenor damın bir köşesinde sızmış uyur. Kalkayım derken aşağı yuvarlanır, kemikleri kırılır ve ölür. Odysseus’un vakti yoktur onu gömmeye, ölüsünü olduğu yerde bırakıp gider. Buradaki sözcük de gene *soma*. *İlyada*’da Menelaos can düşmanı Paris’in üstüne yürür (İl. III. 21):

Ares’in sevdiği Menelaos, kalabalığın içinde
onun uzun adımlarla öne atıldığını görünce,
sevindi kocaman bir *ava* gözü ilişen *aslan* gibi.

Av’la çevirdiğimiz sözcük de gene *soma*, yani bir hayvan leşi.

Platon’un ruha karşı diktiği, sonra da kaskatı bir kavram olarak geleceğe aktardığı bu *soma* insan ölüsü, hayvan ölüsü, bir leş, kadavra mı? Şaşma, öyle, sözcüğün kaynağına gidersen, aynı anlamı bulursun; *soma*, artakalan demek, canlı öldükten sonra ondan artakalan. Platon

¹İl. VII, 77 = *İlyada*, Yedinci Bölüm, 77’nci dize.

Homeros destanlarından gösterdiğimiz parçalar şu Türkçe çevirilerden alınmıştır:
Homeros, *İlyada*, Türkçesi: Azra Erhat - A. Kadir (Can Yayınları)
Homeros, *Odysseia*, Türkçesi: Azra Erhat - A. Kadir (Can Yayınları)

neden bu sözcüğü seçti, başkasını bulamadı mı? Bulamadı, çünkü yoktur: Yunanca soyut kavramlar taşımaz özünde; bu dili kaynağından alıp yoğuran Homeros da, durmamacasına devinir; değişir; gördüğü diri bedeni bir değil, birçok sözcükle karşılar. Gözü bu bedenin neresine değerse, orasını tanımlar; kütleleşmiş tümünü değil de, devinen canlılığını yansıtır. Bütüne de bir ad koyar; ama o, insanın kendi adıdır.

Troya Ovası'nda yiğitler savaşıyor. Batı surlarında kentin uluları Kral Priamos'un sağına-soluna dizilmişler; izliyorlar savaşı. Helen de orada, aralarında. Yurtlarına bela getiren bu kadını ayıplamıyor kentin uluları, çünkü bu kadın güzel kadın (İl. III, 158):

Yüzüne bakan ölümsüz tanrıçalara benzetir onu.

Priamos ovada çarpışan Akha yiğitlerini parmakla gösterip gelinine sorar (İl. III, 167):

"(...)

Kim bu alımlı, bu iriyarı yiğit?

Boyca ondan uzun olanlar gerçi var, ama

onun gibi güzel olanı görmedi gözlerim benim.

(...)"

Parmakla gösterilen Agamemnon, Odysseus, Aias ya da Menelaos'tur. Adları başka başkadır bu yiğitlerin, ama hepsi alımlı, çalımlı, boylu boslu, geniş omuzlu, kabarık göğüslü, çevik bacaklı, güçlü ve soylu adamlardır, hepsi tanrılara benzer ya da tanrılara denktirler. İster Argoslu olsun, ister Troyalı, *İlyada*'da gözümüzün önünden geçirdiği yüzlerce yiğidi hep güzel diye tanıtır Homeros; yalnız iki çirkin vardır: Biri topal Tanrı Hephaistos, öbürü kambur Thersites, avamdan bir asker. Bu insanların güzelliği nerede? Boyuna değer yargıları verdiğine göre, değer ölçüleri nedir ozanın?

AZRA ERHAT

İŞTE İNSAN

DENEME

İnsanım, seni sana söylemek istiyorum. Sen kimsin? Gözümü açtığım günden beri hep seni gördüm ışıl ışıl göğün altında, kıyıların çakılları kadar çok, onlar kadar çeşitli. Seni anlattı bana okuduğum her kitap, gördüğüm her yapı, duyduğum her ses. Sen, bensin; ama ben, sen olmayım diye uğraştım durdum. Sen ben nasıl öğreneceğiz kim olduğumuzu? Yüzyılların bunca çabası, bizi dile getirmek için. Bilincimize varalım diyoruz. Varılır mı gökte ışıldayan yıldıza? Bir gün varılacak diye, bir yandan toprak anamızın memesinde ağzımız, bir yandan ışığın geldiği parıltılı enginde gözlerimiz...

AZRA ERHAT

Yalnızca yapıtlarıyla değil, yaşamıyla da hümanist anlayışın Türkiye’de yaygınlaşmasına öncülük etmiş olan **Azra Erhat**, hümanist görüşlerini en yoğun biçimde **İşte İnsan - Ecce Homo** adlı bu kitabında dile getirir. İlkın, uygarlığımızın ilk ozanına, yurttaşı saydığı Homeros’a başvurur. Üç bin yıldır akan ırmağın kıyılarında, bir o insana bakar, bir de çağdaşı olan insana. Homeros’tan Dante’ye, Shakespeare’den Yunus Emre’ye, Platon’dan Sartre’a, insanlık kültürünün yaratıcılarıyla coşkun bir yolculuğa çıkar.

KAPAK RESMİ "EROS İLE PSYKHİ" HEYKELİ

ISBN 978-975-07-0265-5

9 789750 702655

<http://www.canyayindari.com>